



ШЫН

№ 18
(17819)

2010 чылдың
февраль 18,
четверг

Садар өртээ
5 рубль.

e-mail: shyntuva@mail.ru

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

Ниитилел-политиктиг солун

Илерия КОНГАР

ШАГНЫҢ ЧААЗЫ КЕЛДИ...

(Шагаа байырлардарындан репортаж)

Чаа үнүп келген Пар чылы-
ның февраль 14-түн хүнү ба-
йырлардар-биле кончуг байлак
хүн болуп, чылдың эгезин онза-
гай болуушкунуг болдурган.
Ол хүн Тываның Национал му-
зейинин чанында шөл Кызыл
хоорайның чурттакчыларын
болгаш аалчыларын Шагаа
болгаш «Масленица» байырлар-
дарын демдеглээри-биле чалаан.
Агаар-бойдус чеже-даа чыккы-
лама соок болгаш салгын-хат-
тыг шонуп турза, чыылган чон
хой болган.

Бирги ээлчегде чаңчыл бол-
ган Шагаа байырларынга ту-
раскааткан концерт-көргүзүү-
биле байырларды ажиткан.
Сарыг шажын календарының
12 дириг амытаны шөлче үнүп,
ону байырланчыг каас-шинчи-
ни киирген. Кайы ырактан-на

кыйгырганзыг янзы-бүрү өч-
нерлиг, каас-чараш амытаннар
хамык чоннуң кичээнгейин хаа-
ра туткан. А эң-не кол кичээн-
гейини үдөп турарывыс Инек
чылы болгаш уткуп турарывыс
Пар чылы сорунзалаан.

Байырларды ажыдып, лама-
башкылар мөргүл номчаан.
База ол ышкаш найысылалдың
чонунга болгаш аалчыларынга
албан-дужаалдыг удуртукчулар
сос ап, байыр чедиришкин-
неринин чылыг сөстерин сөң-
нээн.

Кандыг байырлар театр ар-
тистеринин хөгжүмү чокка
эртер боор. Бүгү чоннуң хүндү-
лүг, ынак артистери байыр-
ларда чыгып келген чонга ба-
раап болуп, аян туткан.

(Уланчызы 2-ги арында).



Номерже!!

ИЛИГ ДЭЭРГЕ КҮШ, А КҮШ ДЭЭРГЕ БИЛИГ

●Тыва бижик дугайында



н, февраль 17-де, А.С.
н аттыг Национал биб-
аның информация-биб-
фтыг килдизинге интел-
ция клувунуң Тывага
ижик билбес чорукту
анындан бээр 80 чыл
ынга тураскааткан «Би-
рге күш, а күш дээр-
деп чыыжы болуп эрт-
к чыышты килдистиң
кчузу Инна Игоревна
ей организаастаан.

уражылгага эртемден,
рология доктору В.Ю.
ей, улус өөредилгезинин
и, төөгү башкызы Ф.Н.
и, чогаалчы К.К.К.Чооду
ономика болгаш эрге-
техникумунуң студен-
киришкен.

аттырганнар тус-тузунда
үжүк-бижик чок турган
аш ооң тоогүзү, эрткен
дугайында хуузунда
тайылбырны кылып,
өскөнниң аңаа хамаа-
р сонуургалын хаара
Тыва бижиктин тывыл-
бистиң амыдыралы-
улуг базым болгаш
аар хөгжүлдө болган



дээрзин сөс алган аалчы бүрүзү
бадыткап чугаалап турдулар.

Тыва бижик дугайында
чогаалчы К.К.К.Чооду бодунуң
шүлүүнде мынчаар илереткен:

«Тыва бижик тывылган» —
деп,
Тывызыксыг кыйгы үнген.
Уениң бир эргилдези
Ужен чылда ынчаар болган.
Ужуражылга дооступ турда,
студентилерин башкызы Сая-
на Самдановна Күжүгет солун
тайылбырлыг чугаа дээш чет-
тиргенин илередип, бо чыыш
аныяк-өскенге ажыктыг болга-
нын демдеглээн.

Бистиң корр.
Ай-кыс МАСПЫК-ООЛДУҢ
тырттырган чуруктары.



Эргим өңнүк!

«Тываның тос эртинези» деп конкурска
киржир аргаңны ажыглап көр. Бүдүн
делегейге, Россияга болгаш чаңгыс чер-
чурттугларыңга Тываның билдинмес
арыннарын ажит. Чоокта чаа-ла Пор-
Бажың шивээзинин дугайында, Үстүү-Хү-
рээниң азы Аржаан базырыктарының
дугайында эвээш санныг кижилерге
билдингир турду, а олар бо хүнде
Тываның ат-сураглыг демдээ апарган.

Сээң кожуунунда, хоорайыңда азы сууруңда ындыг хевирлиг
чүүлдер — төөгүнүң кайгамчыктыг тураскаалдары, культураның,
этнографияның азы шажын-чүдүлгениң ужур-уткалыг черлери,
эрте-бурунгуң болгаш хөгжүлдениң сайзыралдыг үнелиг
чүүлдери, тудуглар азы бойдустан чаяалгалыг ховар черлер ыяп-
ла турар ужурлуг.

«Тываның тос эртинелери» деп конкурсче билдиришкинни
кииргеш, делегей-биле бодунуң ажыдышкыннарың үлеш!
Конкурстун түңнелдери-биле Тыва Республиканың онзагай, солун
черлеринин каталогун үндүрер! Ооң авторларының бирээзи болур
аргаң бар. Дүрген хөдөл!

Конкурсче билдиришкиннерни март 15-ке чедир дараазында
адреске хүлээп алыр:

667000, Кызыл, Чүлдүм куд., 18, «9 драгоценностей» (Тос эртине)
деп демдеглелдиг азы tosertine@yandex.ru. деп электроннуг
адресче чорудар. Билдиришкинге объектинин адын, ооң шинчилел
бижилгезин болгаш тодаргай туружун база боттун адресин айтыр.
Объектилерниң фото-чуруктарын чүлдүгүнүп көөр бис.

ТР-ниң Чазаның Даргазының Канцеляриязының
тускай төлевилелдер бөлүү.



КАШ ХҮН ДЫШТАНЫРЫЛ?

тиң Чазаның Даргазы В.Путин россияннарга эпити
-биле февраль 20, 21, 22, 23 хүннерин дыштаныр хүннер
р доктаалды үндүргөн. Февраль 22-ни 27-же шилчиткен,
аш февраль 27 суббота ажыл хүнү болур.

ШАГНЫҢ ЧААЗЫ КЕЛДИ...

(Тончүзү. Эгези 1-ги арында).

Станислав Ирилдиң «Курай!» деп ырызы хамыктың байырлапчыг хоонун улам кодүрүп, чаңгылааны турган. Байырлалдың кол кезээ болуп, ыры тоңери билек, 12 чылдың амыташтары дээрже янзы-бүрү шарларны ужулуп үндүргөн. Ак-кок дээриниң талыгырынче чүзүп-баазын оңпер салгып-хатка оңейлеткен дег, ужул чорупкан.

Национал тыва топшарын кеткен улуг-бичи чонну коорге, чарап деп чүвезип! Тыва топшарлыг, борттерлиг бүдүн оң-бүлелерин суг коргош, кижилер магадап ханмас, тыва чонувустуң идик-хени беэни каас-чарап деп бодап чоргаарал-биле башка кирер.



Айлаң МОНГУШ

Национал музейиниң девискээринге байырлалдың янзы-бүрү оюн-тоглаазы улуг-бичи чоннуң сонуургалын болдурган. Кандыг солун оюн чок дээр, төвөк төвөр, аът шалбааар, хендирбе сый кагар дээр, оон-даа оске. Кижилер бүрүзү бодунуң сонуургалы-биле сеткилинге таарышкан оюнун шилип ап, аңаа киржиң, ойнап-хоглээр. Ында-мында моорейлерге киржиң киржикчилерни сонуурган болуктежиң алган чоннуң каткы-хоглуг чаңгызы дыңналып, эрткен-дүшкөн чоннуң кичээңгейин, сонуургалын болдурган турган. Күжүн шенежиң, канат тырткан болук бүрүзүң аарыкчылары киржикчилериниң хей-аңдын кодүргөн.

Бичи уруглар хар хоорай-жыгаштын доштан кылыгла-

рынга ойнап, чуңгулап, аът болгаш төвөгө олуруп сонуургааннар.

Шагаа байырлалының соонда улаштыр-ла «Масленица» байырлалының оюн-тоглаалыг театржыткан концерт-коргузүү чонга бараан болуп уламчылаан. Ыр-шоорлуг, танцы-самныг артистер чонну кыйгырып, чалап турган. «Масленица» байырлалының кол маадыры — Ойнааркыс дүрүзүн чыылган чонга бараалгаткан. Артистер улуг-бичи улус-чонну ырлашпышаан, хоглуг хороводунче чалаан.

Православ шажынның «Масленица» байырлалының бир чаагай кол чеми — блинылар-биле артистер чонну хүндүлээн. Шынап-ла, бир тускай арга-биле кылган боор, амданныы



аажок болду.

Национал тыва оюннарга немежиң, баг кагар оюнну (городки) сонуургааннар база хей болган. Ол ышкаш байырлалдың чаңчылчаан чагы бажынче үнер моорейиниң киржикчилери кыштын соогун-даа тоовайың, кылын идик-хенин ужулгаш, эң-пе «дидимпер» киржиң. Чыылган чоннуң хей-аът кодүргөн алгызынга «дидимпериниң» күжү немежиң, элээн бедидир үнө бээрлер база бар болган.

Моорейлерге шылгарап тиелээр шаңналдарның төлөтүг ээлери болуп, оскелерни сорук кирип турган. Кандыдаа адаан-моорей тиелекчилиг болгаш аштырыкчылыг болур болза-даа, пайырал тиелээр.

Бо ийи байырлал аңгы-аңгы шажынның-даа болза, утказы чаңгыс — кыш үдөлгөсү. Оюн-тоглаалыг, каткы-хоглуг, ыр-



шоорлуг, танцы-самныг лалдар. Кыштын тоңу деглөп үдөйүшпөш, час алыр байырлалдарың хоорайың чону болгалары байырлап, ойнап эрттирген.

БЫЖЫЫ-БИЛЕ ДОҢНАШТЫРГАН

Шагаа хүнүндө бир онзагай болуушкун — Башкылар чылынга тураскааткан башкы оң-бүлелериниң бадылгазын Тыва Республиканың Национал музейинге байырлапчыг байдалга эрттиргени болур.

Ол кайгамчыктыг утундурбас байырлал хүнүндө маадырлары кымнарыл дээрге — оң-бүлө болуп чурттаан, 40 чылдың нүүрүн көрө берген, хойгө, чонга билдингир, алдар-аттыг башкылар, дыка хой аныяк-оскенниң торзоп дагды-ныкчылары, үлөгерлиг оң-бүлө Өргөлээр Чүвүрекович биле Тамара Григорьевна Оңдарларның оң-бүлөсү. 35 чыл оң-бүлө стажтыг, чоннуң ынак башкылары, Кызылдың «Аныяк» ооредилге тоңуңуң хоочуннары Игорь Михайлович биле Людмила Дмитриевна Паршинер болгаш чалы салгалдың төлөөлөрү — Тываң күрүңе уни-верситетиниң бешки курсчулары Кежик Аркадьевич Доңгак, оң ынакпаан чарап кызы Сайсуу Витальевна Херел олардыр.

Байырлыг хемчеге киржиң, сагыш-сеткилден байыр чедиришкениң чедирери-биле Тыва Республиканың Чазаның Даргазының оралакчызы А.П. Дамба-Хуурак, Тыва Республиканың Канцеляриязының удуртукчузу — сайыт А.М. Монгуш, Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлөөкчилер палатаның даргазы Х.Д. Монгуш, Кызыл хоорайың мэри В.Т. Ховалыг, Кызыл хоорайың

Төлөөкчилер хуралының даргазы В.Н. Тупев, Россияның Херээженнер эвилелиниң Тыва-да салбырының даргазы Р.Б. Күжүгет болгаш «буруулуг» кижилериниң чоок кижилери, эң-оору чыгып келгенер.

Тыва Республиканың Хамааты байдалдар актыларының бижилгезиниң эргелелиниң (агентиелелиниң) Кызыл хоорайда килдизиниң ажилдакчылары чаңгыс хүнде үн дакпыр — тыва чоннуң Шагаа байырлайырында, орус чоннуң Масленица болгаш ынакпааннарның Валентин хүнүндө быжыг оң-бүлөни туткан, «Рубин» болгаш «Коралл» юбилейлерин эрттирип турарларга ыңызылгаларны тудускан. Оон ниитилелдин кол үндөзүн — оң-бүлө тудуп турар аныяктарның салым-чолун кезээ моңгөдө доңнаптырып, Тыва Республикада болгаш Кызыл хоорайда чаа бир оң-бүлөни бүртүкпө, немей чизелээни утундурбас болуушкун боон арттар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының оралакчызы А.П. Дамба-Хуурак Чазак Даргазы И.В. Кара-олдуң байыр чедирген бижиктерин тутсуп, Чаа чылды уткуп алганыныс-биле чергелештир Башкылар чылының эгелээниниң эң-пе



чарап сузалаан эрттирип турар хоочун болгаш келир үениң башкыларынга йорзөл остерни соңзеп. Чайырап деп аттыг чаптың чайырынга чоргаарлапкан Сайсуу деп чарап аттың эдилекчизи база кежик-чолду өргөп Кежик оларның оң-бүлөсүн оорүшкү, аас-кежик, билчилге болгаш бот-боттарынга деткиишкун кезээде бүргөп турзуп деп йорзөгөш, Россияның Чазаның кол политиказы — кижилерниң кувөддерин күзөп, ам элээн каш чылдар эрткенде, маадыр иениң алдын сылдызын алырын аныяктарга күзөп. А хоочун башкы Тамара Григорьевна Оңдар — оң класының удуртукчу башкызы, а Өргөлээр Чүвүрекович оң тренери чо-

рааның сактып, оорүшкү долган бо онзагай хүнде башкыларының чылыг-чымчак холдарың база катап тудуп, оларга байыр чедирери аас-кежик-тир дээрзип оскелерге сонуургаткан. Ыңчангаш чоннуң ажы-толун эртемпер-биле чүглевипшаан, кижизидилге ажылың чорудуп чоруур бо хүндүлүг башкыларга ам-даа узун назышы, эгин кожа кады чурттап, эки-бакты кады дөңгө үлөжиң, аныяк-оскенге, ажы-толге ам-даа үлөгер-чижек боон чоруурун күзөп.

ТР-ниң Улуг Хуралының Төлөөкчилер палатаның даргазы Х.Д. Монгуш тыва чоннуң философу суз-чаңчылдары болур 3 дыйга хамаарышкан хоойлужулдуганы бо чоокта

хүлээн алырын ды оларның эң-пе чараж утундурбасы — куд-лының бадылажылгалуп турарың онзалаашың илтинде хоойлуз ийи боду тургузуп ап аныяктарга чагыш, аргакаткан.

— Аныяктарың бо бүлө стажы-биле хоочак адааргал-биле коруп — деп, Кызыл хоорай төлөөкчилер палатаның даргазы В.Н. Тупев чугаалээ. Чүгө диге олар наапкыны-биле 80 чылгузуп чаңгыс катап лажың кээр шагпы онзагай үсүндө байырл эрттирип турарың ол лээ. Ыңчангаш бо маадырларыңа үр чыбыжы-биле доңнат онзагай болуушкун салгалыңче ужу артың каарың күзөп, биле, чон-биле быжыгың чажыдының дуг байлак дуржулгалары сүмелерин үлөжиң чорукыйгырган.

Келген аалчы бүрүң чаазы Шагаа баз уткаанының Масленица лалдары болгаш Ынапарың ыдык хүнү-бил күзөпкиннерни, чаа жик-чолду күзөп, белетти, боодал чечектерни байырлалды улам каа утундурбас.

Ай кыс МАСНЫК О тырттырган чурукта

аң ДАРЖАА

Тыва оюннар чаа езу-биле

ШАГНЫҢ ЧААЗЫ КЕЛДИ...

Февраль 13-те 16 шакта Тываның күрүне филармониязынга Шагааның байырлал хемчеглеринга солуп кылдыр эрттирген. Байырлык концерт үрпүндө филармонияның аңгы-аңгы өрээлдеринге тыва тустуң оюннарын организаастаан.

ылдың-на Шагаа бүдүүзүп-цаа байырлык хемчээлге-ни чаңчыккан хоорайжы-болган хоорайның аалчы-тыва национал хептерин алган кээп турар болду. ызын кандыг дээр боор. тыптыг улуг өгбө энеден эш, ийи-бир хире харлык арга чедир тыва национал рип кедип алган келирге, араңчыг-ла чорду.



Даш көдүреринге тии- Артыш Машпалдыр.

ыдым октаарыңга аът ба-пуугайдан кескеш, бедии аът дурту хире кылдыр ускаш, ону шалбалаарыңга ейни эрттирген. Бо мөө-е Кызыл хоорайның төлээзи ак Кызыл-оол тиилээн. гагыдан Эртине Соян, Улуг-ден Адар-оол Сыргый-оол үш дугаар черлерни алган. аажыктаарының ийи аңгы ринге мөөрей эрткен. Аът аштырарыңга Саглаана, Хертек Альбина, «Дөрт е» деп оюнга Валера Сарыг-Алдын-кыс Монгуш шыл-аннар.

евекке мөөрейни бо чылын тускай эрттирип турарын ададым. Хол бөмбүү ойнаар ини черден тура, бел хире е чедир шойгеш, бир талада, өске талада ийи киржик-и «Тевекбол» деп оюн эр-ти. Шупту дүрүмнери хол үүндө дег: бир талазынга ен хой теп болбас, тевек ке-девискээрни ажар болза, «деп каар болду. Бо чаа ке-ниң оюнунга чүгле текети теверинден аңгыда, удур-акчының шолунуң хос, эң ир черлеринче углай ажи-ы дээн ышкаш чүүлдер база черни ээлээр. Филармония-а ажилдакчылары солун ну чогадып тургусканнар, бо база национал оюннар хевири кылдыр делгерей боор деп сонургап көрдүм. ның бичези кончуг дээр ай, 11 харлык Кежик Саая е Владимир Монгуш бо гылдаага тиилеп үндүлөр.

Шыдыраага эр улустуң ыңга хоочун шыдыраачы стор Моломдай – бирги, ээн Монгуш ийиги черни ан. Херээжен улустун ара-та Чодураа Кандан – бирги,

Айлаң Даржаа («Шың» солун-нуң корреспонденти) ийиги черни алган.

Кожамыктар мөөрейинге Дина Конгар, Алдын-кыс Оюн, Борбак-оол Мандып-оол тус-тузунда шаңналдыг черлерни алды.

Шагаага тураскааткан оюн-тоглаа байырлык концерт үезин-де уламчылаан. Бир дугаарында даш көдүреринге мөөрейге кир-жир күзелдиглерни сценаже чалады. Башкарыкчы Долаана Куулар оларны оюн-баштаа-биле көрүкчүлөргө таныштырып, дурт-сыны, деңзизин тодарадып айтырды-даа. Дашты дискет хире көдүрер деп негелдени сал-ган. 89 кг деңзилиг Оюн-оол Саая бел хире көдүргөш, салып кагды. Оон соонда 86 кг деңзи-лиг Михаил Сундуй база ону катаптады. Киржикчилерниң аразында эң биче дурт-сыныг Азиат Моктээр дашты улуг-даа бергедээшкн чокка белинге чедир көдүргөш, салып каарга, Долаана Куулар негелдени шың-гырадып, ам хорээнге чедир көдүргөш, салып деп барды. Дашты тудары эңчөк, холу та-йып туруп бергени-биле дараа-зында киржикчи ону өрү көдүрер хамаанчок, черден шимчедип шыдавайн барды. 90 кг деңзилиг Артыш Машпал-дыр дашты көдүргөш, эктиниң кырынга салгап, тилекчи мен-дир мен дээрзин көргүскен. Оон соонда киржикчилер база даш-тың холга таярынга оон чедиш-кини катаптап шыдаваан. Ар-тыш Машпалдырга бир шоодай далганы ол-ла дораан шаңнал кылдыр тывыскаан.

«Тыва» ансамблиниң оюн-көргүзүү, Тываның күрүнениң ырының болгаш танцының «Саян» ансамблиниң «Мөгениң самы», Айдысмаа Көшкендей-ниң «Салгын ыры» деп ырызын күүсеткени чаңгыс-ла тыныш иштинде болган ышкаш болду. Ам база-ла оюн-баштак башка-рыкчы Долаана Куулар сценаже үнүп кээп, болуп эрткен мөөрей-лерниң киржикчилерин сцена-же чалап, шаңналдарны тывыс-ты. Хойнуң тожу, өрттедиң каан баш, дуюун бир дугаар черни алганнарга, хойнуң будун азы холун дээш, адааш тыссып-ла турар.

С.Намчылактың «Дагларым» деп ырызынга Тыва Респу-бликаның алдарлыг артистери Экер, Жанна Сарыгларлар, Омак Сат болгаш Шончалай Конгар-ның күүселдезинде танцызын, Саяна Монгуш биле танцы бө-лүүнүң күүселдезинде «Хамның самы», Марианна Аюуштуң күүселдезинде ырыны, оон ча-раш үнүн магадап дыңнааныыс соонда, Шагааның эң кол оюн-нарының бирээзи «Бардамнар» мөөрейге чалады. Бир кижиге-ле 40 манчыны улуг хува аякка салгап, аякта шайны база белеткээн. Бо мөөрейни база хөй үе чарывас дээш ынчалганы ол боор, кым мурнай чиптер, ол тиилекчи болур деп амгы шагга дүүштүр чаа негелдени салды. Даш көдүреринге маргышкан ол-ла оолдар идепкейли-биле сцена кырыңче үне халышты-



Бичии ноян Аюш Кочага.

лар. Түннелинде Азиат Моктээр кымны-даа мурнай аяан ку-ругладышты. Ол шаңнал кылдыр хой буду-биле шаңнаткан. Тыва чаңчылдарны кадагалап, чаа езу-биле сайзырадып турарын демдеглевес аргажок.

Тыва национал хеп мөөре-йинге бичии уругларның ара-зынга бир дугаар черни Ай-кыс Хертек, ийи дугаар черни Ачы-ты Хертек, үш дугаар черни Аюш Кочага, дөрт дугаар черни Владислав Кызыл-оол алды. Мында үш дугаар черни алган Аюш тыва нояннарның бүрүн хе-вин кеткени демдеглен турду. Бичии оолактың шаңнал ап спе-наже үнүп бар чыдырда, бодун ноян азы тажы ышкаш алдынып, чоргаар базып бар чытканын көргөш, көрүкчүлөр тура хал-чып келген чаптап турар чүве-дир ийин. Тыва эр кижиниң бүрүн хевин кеткен Ачыты Хер-тек ийи дугаар черде деп чар-лаарга, мен бодум хуумда, тыва ноян кижиниң бүрүн хеви тыва эр кижиниң бүрүн хевинден ку-ду болуп турарыңга элдепсин-дим. Оон аңгыда Донмас Мон-гуш дээр 11 харлык тыва эр ки-жиниң бүрүн хевин кеткен оол-ду база онзалап шаңнады. Бо мөөрейниң дээди шаңналы ди-риг хой-биле тыва эр кижиниң бүрүн хевин: мөгө кижиниң содак-шудаандан бээр кеткени дээш Тумат Сандыпты шаңнаан.

Мен, бодум хуумда, эрткен чүс чылдың 80 чылдарында Улан-Удэ хоорайга эжим уруг кырган-авазы, кырган-ачазының мөңгүн чавага, бижек хыны, эр кижиниң курга астыр чүүлде-рин эзилдирер кылдыр дужаап турда, езулуг тыва эдилелдерни ынчан бир дугаар көргөн турган мен. Өг-бүлениң эдилелдерин салгалдан салгалче дамчыдып турган болза дээн күзелим-биле ол эдилелдерни эзилдирбе деп эжимни угаадып чадаан мен. Ам ол болуушкунну сактып, эжимниң ол каасталгалары оон уруу, оглунга мынчаар астына берген турган болза, ол мындыг мөөрейлерге чүгдө тилекчи эвес, тыва культураның турас-каалының эдилекчизи турар ийик деп бодап турдум.

Тываның күрүне филармо-ниязының ажилдакчыларынга мындыг онза байырлалды чыл санында эрттирип турары дээш өөрүп четтиргенимни илередиң, оларның февраль 28-те ачы-буян сорулгалыг концертинге кир-жикчилер зал сыңмас болурун, улуг-улуг чогадыкчы чедиш-киннерни күзедим.

Сергей КРИВОГУЗОВТУҢ тырттырган чуруктары.

Күш-ажыл рыногунда

АЖЫЛ БЕРИКЧИЛЕРИНИҢ
БОЛГАШ ҮНДҮРТҮРҮНГЕ
ЧЕДИП ТУРАР
АЖЫЛДАКЧЫЛАРНЫҢ
КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ!

2010 чылда «Тыва Респу-бликаның күш-ажыл рыно-гунда нарын байдалды чавы-рылдылары» республиканың тускай сорулгалыг програм-мазы Тыва Республикада хү-лээп алдынган, ону Тыва Рес-публиканың Чазаның 2009 чылдың декабрь 25-те №644 доктаалы-биле бадылаан.

Программаның хемчег-леринге хамааржыр чүүлдер болза:

1. Ажылыңдан үндүртүр чедө берген ажилдакчылар-ның профессионал өөрөдил-гезин дарый чорудары. Ын-дыгларга ажил берикчизиниң буруузу-биле долу ажил шагын ажилдавайн турар, ажил чок анаа турар, ажил төлевири чок шөлээде турар-лар, дүжүргени-биле холбаш-тыр (ажылдакчыларның санын кызырганы-биле) ажилдак-чыларның штадын кызыр-ганы-биле үндүреринге четкен ажилдакчылар хамааржыр.

2. Үндүртүр четкен ажил-дакчыларга, а ол ышкаш долу эвес ажил шагы ажилдаар чу-румче шилчиткен, божууру-нуң шөлээзинде олурар, ша-лыцы чок шөлээде турар ажилдакчыларга хой-ниити ажилдарын, түр үеде ажил-даар ажилды организаастаар.

3. Эге, ортумак болгаш дээди өөрөдилгениң 2009 бол-гаш 2010 чылдарының доо-зукчуларының стажировка эрткеннеринден өскелериниң стажировказын эрттирер. Стажировканың хуусаазы 6 ай болур. Стажировка үезинде доозукчуга дагыныкчыны быжыглаар.

4. Инвалидтерни ажилга тургузарыңга идиг бээр. Бо хемчеглерге өңчүнүң кандыг-даа хевири хамаанчокка, инвалидтерниң хой-ниити организаацияларында аңгыда, инвалидтерге тускайжыт-

тылган ажилдаар черлерни организаастап турар ажил берикчилери киржиң болур.

5. Ажил чок хамааты-ларның боттарының ажил-агый тыптынып алырынга деткимче көргүзөр, бодунуң херээн ажыдып, ажил чок хамаатыларны ажилга кириер немелде ажилдаар олуттар тургускап ажил чок хамаа-тыларга идиг бээр.

Ажил чок хамаатыларның боттарының ажил-агый тыпты-нып алырынга деткимче көргүзөр, бодунуң херээн ажыдып, чонну ажилга хаара тудар төпке турган ажил чок хамаатыларны ажилга кириер немелде 2-ден хой ажилдаар олуттар тургускап ажил чок хамаатыларга идиг бээр саң-хоо акпазын 2010 чылда док-тааттыгган чурум езугаар ажил чок деп санаткан, 18 хар четкен, сайгарлыкчы ажил-чорудулга кылыр күзелдиг болгаш ажил чок дээш посо-бие алыр эргелиг Россия Фе-дерациязының хамаатыла-рынга бээр.

Ажил-агыйлыг хамааты-лар (сайгарлыкчылар), ажил чок дээш пособие алыр эргезип чидирген хамаатылар «Тыва Республиканың күш-ажыл рыногунда нарын байдалды чавырылдылары» республи-каның тускай сорулгалыг программасынга 2010 чылда киржикчи бооп шыдаас.

Моон-биле холбаштыр, бот-тарының херээн организаастаар хамаатылар, тургустунган ажилдаар олуттарга хүлээп ал-дынар хамаатыларны Чонну ажилга хаара тудар тоштүң учедунга 1 айдан эвээш эвес турган хамаатыларның ара-зындан тодарадыр ужурлуг.

Галина СЕРГЕЕВА,
Кызыл хоорайда Чонну
ажылга хаара тудар төптүң
директору.

ДООЗУКЧУЛАРГА
ДУЗАЛААР

2010 чылда «Тыва Республиканың күш-ажыл рыногунда нарын байдалды чавырылдылары» республиканың тускай сорулгалыг программаның боттандыларыңга дүүштүр өөрөдилге черлерин 2009 болгаш 2010 чылдарда доосканнарга хоорайның органи-зацияларыңга стажировка эрттирерин Кызыл хоорайның Чонну ажилга хаара тудар төп күрүне албан чери организаастап турар.

Бүгү-ле айтырыглар талазы-биле да-раазында адреске келир: Кызыл хоо-рай, Красноармейская кудумчузу, 76, каб. №4, телефоннар: 2-13-08; 2-42-38.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛДАР

Тыва Республиканың референдумун белеткээр болгаш эрттирер талазы-биле хемчеглерниң календарь планының дугайында

2010 чылдың февраль 8, №107/445-5 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың «Тыва Республиканың соңгулда комиссияларының системаның дугайында» Хоойлузуунуң 5 чүүлүн удуртулга болдурган, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаалды болза:

1. Тыва Республиканың референду-

мун белеткээр болгаш эрттирер талазы-биле хемчеглерниң календарь планын бадылаар (капсырылганы кошкан).

2. Бо доктаалды девискээр соңгулда комиссияларының чорудар, республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы
Б.Д.ОНДАР.
Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары
М.Ш.САМБАЛА.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2010 чылдың февраль 8-те № 107/445-5 доктаалы-биле бадылаан

Референдумну белеткээр болгаш эрттирер талазы-биле хемчеглерниң КАЛЕНДАРЬ ПЛАНЫ

№	Хемчеглерниң утказы	Күүседир хуусаазы	Күүседикчилери
1. Референдумнуң киржикчилери. Референдумнуң комиссиялары. Референдумнуң киржикчилериниң даңзызы.			
1.	Референдум участка-тарын тургузары	2010 чылдың февраль 24-тен орай-татпайн	Муниципалдыг район-нарың (кожууннарың) муниципалдыг тургуз-ларының, хоорай округ-тарының (Кызыл болгаш Ак-Довурак хоорайларның) тус чер чагыргаларының баш-тыңнары
2.	Референдум участка-рының даңзызын, оларның кызыгаарларын болгаш ду-гаарларын, участок комис-сияларының болгаш бады-лаашкын эрттирер черлер-ниң турар черин айытты-шаан, парлаары	2010 чылдың март 1-ден орай-татпайн	Муниципалдыг район-нарың (кожууннарың) муниципалдыг тургуз-ларының, хоорай округ-тарының (Кызыл болгаш Ак-Довурак хоорайларның) тус чер чагыргаларының баш-тыңнары
3.	Эмнелгелерге, санаторий-лерге, дыштанылга бажың-нарынга, каразыттырып база буруудаттырып турар кижилерни хоругдаан черлерге болгаш түр үеде чурттаар өске-даа черлерге референдум участка-тарын тургузары	2010 чылдың февраль 24-тен орай-татпайн, онза чугула таварылгаларда-2010 чылдың апрель 7-ге чедир.	Девискээр комиссия-лары
4.	2010 чылдың февраль 24 соонда тургустунган рефе-рендум участка-тарын пар-лаары (чонга чарлаары)	Соңгулда участо-гун тургускан үеде эгелеп, бир хонук дургузунда	Девискээр комиссия-лары, девискээр комиссия-ларының даасканын езугаар өске-даа кижилер
5.	Референдумнуң участок комиссияларын тургузары	2010 чылдың март 9-тан эртелетпейн, март 13-тен орай-татпайн	Девискээр комиссия-лары
6.	Референдум киржикчи-лериниң түр чурттаар чер-леринге (эмнелгелерге, са-наторийлерге, дыштанылга бажыңнарынга, каразыт-тырып база буруудаттырып турар кижилерни хоругдаан черлерге болгаш түр үеде чурттаар өске-даа черлерге референдумнуң участок комиссияларын тургузары	2010 чылдың март 9-тан эртелет-пейн, март 13-тен орай-татпайн, ре-ферендум участо-ктарын 2010 чылдың февраль 24-түң соонда тургусканда-соңгулда участо-гун тургускан хүнден эгелеп бир хонук дургузунда	Девискээр комиссия-лары
7.	Референдумнуң бүрүт-кеткен киржикчилериниң дугайында медээлерни де-вискээр комиссияларынче киирери	Бадылаашкын хүнүн доктаадып тургускан соонда дораан	Муниципалдыг район-нарың (кожууннарың) муниципалдыг тургуз-ларының, хоорай округ-тарының (Кызыл болгаш Ак-Довурак хоорайларның) тус чер чагыргаларының баш-тыңнары, шериг кезекте-риниң командирлери
8.	Түр чурттаар черлерде (эмнелгелерде, санаторий-лерде, дыштанылга бажың-нарында, каразыттырып база буруудаттырып турар кижилерни хоругдаан черлер-де болгаш түр үеде чурттаар өске-даа черлерде), чедери берге болгаш ырак-узак чер-лерде тургустунган рефе-рендум участка-тарын рефе-рендум киржикчилериниң даңзызын тургузары-биле референдум киржикчи-лериниң дугайында медээлер-ни референдумнуң участок комиссияларынче киирери	Референдумнуң участок комиссия-ларын тургускан соонда дораан	Муниципалдыг район-нарың (кожууннарың) муниципалдыг тургуз-ларының, хоорай округ-тарының (Кызыл болгаш Ак-Довурак хоорайларның) тус чер чагыргаларының баш-тыңнары, шериг кезекте-риниң командирлери
9.	Референдум киржикчи-лериниң даңзызын тургу-зары	2010 чылдың март 21-ден орай-татпайн	Девискээр комиссия-лары
10.	Референдум киржикчи-лериниң даңзызын референ-думнуң участок комиссия-	2010 чылдың март 21-ден орай-татпайн	Девискээр комиссия-лары

№	Хемчеглерниң утказы	Күүседир хуусаазы	Күүседикчилери
11.	ларынче дамчыдары Соңгукчуларга таныжар кылдыр база немей тодара-дылга кылыры-биле рефе-рендум киржикчилериниң даңзызын азары	2010 чылдың март 21-ден эгелеп	Референдумнуң у комиссиялары
12.	Таныжары-биле база ре-ферендум киржикчилери-ниң даңзызын немей тода-радыры-биле (Тыва Респу-бликаның Соңгулда комис-сиязының тургускап ма-йыын езугаар) референдум киржикчилеринче чалал-галар чорудары	2010 чылдың март 22-ден эртелет-пейн база март 26-дан орай-татпайн	Тыва Республи-Соңгулда комиссия-доктааткан чурумун референдумнуң у комиссиялары
13.	Референдум киржикчи-лериниң даңзызын тодара-дыры	Девискээр соң-гулда комиссияла-рындан даңзыны ал-ган (ону референдум-нуң участок комис-сиязының тургуска-нының) соонда база бадылаашкын үе-зиниң доостурунга чедир	Референдумнуң у комиссиялары
14.	Бадылаашкын хүнүңге чедир аңаа кириген тодара-дылгалар-биле референдум киржикчилериниң даңзы-зынче аңаа ат салып турар үеде чедир кириген кир-жикчилериниң санын айыт-пышаан, референдум кир-жикчилериниң даңзызынга ат салыры болгаш референ-думнуң участок комиссия-зының таңмазы-биле даңзы-ны бадыткаары	2010 чылдың ап-рель 10-да тус чер-ни-биле 18 шактан орай-татпайн	Референдумнуң у комиссияларының да-ры, секретарылары
15.	Референдум киржикчи-лериниң даңзызын тускай дептер кылдыр кылыры (даңзыны аңгы дептер кыл-дыр хувааган таварылгада)	Референдум кир-жикчилериниң даң-зызынга ат салган соонда, ыпчалза-даа 2010 чылдың апрель 10-дан орай-татпайн	Референдумнуң у комиссияларының д-лары
2. Референдум киржикчилеринге таныштырылга болгаш референдум айтырыгларының талазы-биле агитация			
16.	Референдум айтырыг-ларының талазы-биле агита-ция ажылын чорудары	Референдум эрт-тирер талазы-биле эгелекчи болуктү бү-рүткөөн болгаш ре-ферендумнуң чогуур фондузун тургускан хүнден эгелээш-2010 чылдың апрель 9-туң тус черни-биле 00 пакка чедир 2010 чылдың апрель 6-дан апрель 11-ге чедир	Россия Федера-ция-ның хамаатылары, хой-ти каттыжышкынна-референдум эрттирер та-биле эгелекчи болук
17.	Хой-ниитиниң саналын алганының түңнелдерин, референдумнуң түңнелдери-ниң дугайында саналдарны, референдум-биле холбаш-кан өске-даа шинчилелдер-ниң түңнелдерин парлаарын (чонга чарлаарын), оң иш-тинде ниити ажыглалдың информация-телекоммуни-кация четкилеринге («Ин-тернет» четкизи-биле кады) киирерин хорууру	Бадылаашкын хүнүнден эгелээш, бадылаашкын доо-зулгужеге чедир	
18.	Референдумнуң түңнел-дериниң дугайында медээ-лерни парлаарын (чонга чар-лаарын), оң иштинде ни-ти ажыглалдың информа-ция-телекоммуникация чет-килеринге («Интернет» чет-кизи-биле кады) киирерин хорууру		
19.	Референдум айтырыг-ларының талазы-биле аги-тация чорударынга эфир үезин, парлаалга шөлүн бээр хүлээлгелиг телерадио-дам-чыдылганын болгаш хүннүң үнер парлаалга үндүрүл-гелериниң регионда күрүне организацияларының даң-зызын Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынче киирери	2010 чылдың февраль 11-ден орай-татпайн	Харылзаа, информа-технология болгаш ма-лыг коммуникация к-зынга хайгаарал тал-биле федералдыг алба-Тыва Республика тал-биле эргелели
20.	Телерадио-дамчыдылга-ның күрүне организацияла-рының болгаш күрүнениң хүннүң үнер парлаалга үндү-рүлгелериниң, телерадио-дамчыдылганын болгаш хүн-	Тыва Республи-каның Соңгулда ко-миссиязының тода-ратканы хуусаада	Тыва Республи-Соңгулда комиссиязы

№	Хемчеглерниң утказы	Күүседир хуусаазы	Күүседикчилери
1.	пүң үнөр парлаалга үндүрүлгелериниң регионда күрүңе организацияларының даңазызы парлаары Эфир үезин, парлаалга шолуп толээр хемчээлиниң (Россия Федерациязының валютаның езугаар) болган оске-даа негелделериниң дугайында медээлерни парлаары. Үстүндө медээлерни Тыва Республиканың Соцгулда комиссиязынга бээри болган эфир үезин, парлаалга шолуп бээринге белениниң дугайында дыңнадыры	Баштайгы агитация материалын парлаар хүнге чедир бир хүнден орайтатпайн	Телерадиомамчыдылга организациялары болган хүннүң үнөр парлаалга үндүрүлгелериниң редакциялары
2.	Соцгулда мурнунуң агитацияны чорударынга редакция бүрүзүнүң бээри халас парлаалга шолупуң ниити хемчээлиниң дугайында медээни парлаары	2010 чылдың февраль 26-дан орайтатпайн	Хүннүң үнөр парлаалга үндүрүлгелериниң редакциялары
3.	Референдум айтырыгларының талазы-биле агитацияны телерадио-дамчыдылга организацияларының каналдарынга болган хүннүң үнөр парлаалга үндүрүлгелеринге чорудары	2010 чылдың март 14-тен апрель 9-туң тус чериниң-биле 00 шакка чедир.	
4.	Агитация байдалдыг болуп турар митингилер, чыскаалдар, чыыштар болган пикеттер организациячыларының дыңнадытларын чугаалажыш коорү	«Хуралдар, митингилер, чыскаалдар, чыыштар болган пикеттер дугайында» федералдыг хоойлуга дүүштүр	Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органы
5.	Референдум эрттирер талазы-биле эгелекчи болуктериниң толээлекчилериниң болган референдум киржикчилериниң оске болуктериниң референдум киржикчилери-биле ужуражылгаларын эрттирер чер бээр дугайында чагыгларын сайгарыш коорү	Чагыг кириген хүнден эгелеп үш хонук дургузунда	Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органы
6.	Шериг албапшыларның аразындан референдум киржикчилери-биле шериг кезээниң азы шериг организациязының азы албан чериниң девискээринде организациястаттынган ужуражылганың үезин болган болур черин референдум эрттирер талазы-биле эгелекчи болуктүң толээлекчилеринге дыңнадыры	Ужуражылга эрттирер хүнге чедир үш хонуктан орайтатпайн	Чогуур шериг кезээниң командириниң негелде езугаар бажың азы оран-сава бергени девискээр комиссиязы
7.	Агитацияның парлаалга материалдарын белеткээр талазы-биле ажыл төлөвириниң хемчээлиниң (Россия Федерациязының валютаның биле) болган оске-даа негелделерниң дугайында медээлерни парлаары	2010 чылдың февраль 14-тен орайтатпайн	Агитацияның парлаалга материалдарын белеткээр талазы-биле ажылды кылып (ачы-дуза чедирип) турар организациялар, хуу сайгарлыкчылар
8.	Агитацияның парлаалга материалдарының экземплярларын, а ол ышкап ол материалдарны белеткээр болган чагаан организацияларның турар чериниң дугайында медээлерни девискээр комиссиязынче кириери	Агитацияның парлаалга материалдарын тарадып эгелээриниң бетинде	Референдум эрттирер талазы-биле эгелекчи болук, референдум киржикчилериниң оске-даа болуу
9.	Референдумнуң участок бүрүзүнүң девискээринге тус черлерни (тускай черни) парлаалганың агитация материалдарын азар кылдыр тускайлаары болган де-рири	2010 чылдың март 11-ден орайтатпайн	Девискээр комиссиязының саналын езугаар тус чер бот-башкарылга органны
10.	«Тыва Республиканың Конституциязынга оскерилгелер кириер дугайында» Тыва Республиканың конституция хоойлузунуң төлөвилелин белеткээр болган тарадыры. Төлөвилелин экземплярларының эргежок чугула санын девискээр комиссияларыңче дамчыдары	2010 чылдың март 11-ден орайтатпайн	Референдум эрттирер талазы-биле эгелекчи болук
11.	Тыва Республиканың «Тыва Республиканың Конституциязынга оскерилгелер кириер дугайында» конституция хоойлузунуң төлөвилелин созүглелин де-	2010 чылдың март 11-ден орайтатпайн	Референдумнуң киржикчилери

№	Хемчеглерниң утказы	Күүседир хуусаазы	Күүседикчилери
	вискээр комиссияларындап алыр эргени боттапдырары		
3. Референдумну акпалапдырары			
32.	Референдум эрттиреринге акша-хорөңгини шилчидери	Референдум эрттирер хүннү доктааткан дугайында шийтпирни албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелеп 10 хонук дургузунда	Тыва Республиканың Саң-хоо яамызы
33.	Тус чер бюджеттериниң референдумну белеткээниңге болган эрттиреринге тускайлаан акша-хорөңгизиниң киргениниң болган чарыг-даанының дугайында саң-хоо отчедун Тыва Республиканың Улуг Хуралыңче кириери	Референдумнуң түңнелдерин албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелеп үш айдан орайтатпайн	Тыва Республиканың Соцгулда комиссиязы
34.	Референдумнуң тускай агар санын ажыдарыңга чоп-пээрелди референдум эрттирериниң талазы-биле эгелекчи болуктүң, референдум киржикчилериниң оске болуунуң саң-хоо айтырыгларының талазы-биле бүрүң эргелиг толээзинге бээри	Референдум эрттирер талазы-биле эгелекчи болуктү, референдум киржикчилериниң оске болуун бүрүткээр соонда	Тыва Республиканың Соцгулда комиссиязы
35.	Бирги саң-хоо отчедун Тыва Республиканың Соцгулда комиссиязынче кириери	2010 чылдың март 31-ден орайтатпайн	Референдум эрттирер талазы-биле эгелекчи болук, референдум киржикчилериниң оске-даа болуу
36.	Саң-хоонун түңнел отчедун Тыва Республиканың Соцгулда комиссиязынче кириери	Референдумнуң түңнелдерин парлаанының соонда 30 хонуктан орайтатпайн	Референдум эрттирер талазы-биле эгелекчи болук, референдум киржикчилериниң оске-даа болуу
37.	Референдум фондузунуң акша-хорөңгизиниң киргениниң болган чарыг-даанының дугайында медээлерни парлаар кылдыр массалыг информация чепсектеринче чорудары	Бадыйлапкылшар хүнүңге чедир	Тыва Республиканың Соцгулда комиссиязы
38.	Референдум фондуларының акша-хорөңгизиниң киргениниң болган чарыг-даанының дугайында медээлерни парлаары	Алганындан эгелеп үш хүн дургузунда	Күрүнениң хүннүң үнөр парлаалга үндүрүлгелериниң редакциязы
39.	35 болган 36 пунктуларда айыттынган саң-хоо отчеттарының хоолгаларын массалыг информация чепсектеринче чорудары	Оларның кирген хүнүндө эгелеп үш хонук дургузунда	Тыва Республиканың Соцгулда комиссиязы
40.	Референдумнуң тускай агар санында акша-хорөңгиниң киргениниң болган чарыг-даанының дугайында медээлерни кириери	Үе-үслеп	Тыва Республиканың Соцгулда комиссиязының, референдум эрттирер талазы-биле эгелекчи болуктүң негелдезин езугаар—референдумнуң тускай агар санының турукчузу—кредит организациязы
41.	Референдум фондуларының акша-хорөңгизиниң киргениниң болган чарыг-даанын бадыйткап турар баштайгы саң-хоо документилериниң бадыйткаан хоолгаларын кириери	Үш хонук хуусаа дургузунда, а 2010 чылдың апрель 7-ден эгелеп—дораан	Тыва Республиканың Соцгулда комиссиязының кириени-биле—референдумнуң тускай агар санының турукчузу—кредит организациязы, а референдумнуң чогуур фондузунуң талазы-биле база-ла референдум эрттирер талазы-биле эгелекчи болуктүң негелдезин езугаар
42.	Артып калган акша-хорөңгини Тыва Республиканың бюджетиниң орулгазынче шилчидери	2010 чылдың июль 9-туң соонда	Тыва Республиканың Соцгулда комиссиязының бижимел айтышкынын езугаар маргылдаа чокка—референдумнуң тускай агар санының турукчузу—кредит организациязы
4. Бадыйлашкын болган референдумнуң түңнелин тодаралдыры			
43.	Бюллетеньнерниң майыын, бюллетеньнер белеткелдин контролдаарының чурумун бадыйлаары, бюллетеньнерниң санын тодаралдыры	2010 чылдың март 21-ден орайтатпайн	Тыва Республиканың Соцгулда комиссиязы
44.	Орус дылда бюллетеньниң созүглелин бадыйлаары	2010 чылдың март 21-ден орайтатпайн	Тыва Республиканың Соцгулда комиссиязы
45.	Орус болган тыва дылдарда парлааттын турар бюллетеньнерниң созүглелин бадыйлаары	2010 чылдың март 21-ден орайтатпайн	Тыва Республиканың Соцгулда комиссиязы
46.	Бюллетеньнерни белеткээр	2010 чылдың март 22-ден орайтатпайн	Тыва Республиканың Соцгулда комиссиязының шийтпирин езугаар полиграфия организациялары

№	Хемчеглерниң утказы	Күүседир хуусаазы	Күүседикчилери	№	Хемчеглерниң утказы	Күүседир хуусаазы	Күүседикчилери
47.	Бюллетеньнерни Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының кежигүннеринге дамчыдар чериниң болгаш үениң дугайында шийт-пирип хүлээп алыры	Бюллетеньнерни полиграфия организацияларындан алыр хүнге чедир ийи хонук бурунгаардан орайтатпайн	Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы	60.	Чогуур девискээрге бадылаашкын түңнелдерин үндүрери	Референдумнун участок комиссияларының протоколдарынын шын тургусканын хынаан соонда	Девискээр комиссиялары
48.	Бюллетеньнерни девискээр комиссияларынче дамчыдары	2010 чылдың апрель 9-тан орайтатпайн, хуусаадан эрте бадылаашкын эрттиргенде—хуусаадан эрте бадылаашкын хүнүнге чедир бир хонуктан орайтатпайн	Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы	61.	Референдумнун түңнелдерин үндүрери	Референдумнун девискээр комиссияларының протоколдарынын шын тургусканын хынаан соонда	Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы
49.	Быжыглал шынзылганың майыш, ону белеткээриниң, санышын, быжыглал шынзылганы бээр даңзынын майыш, а ол ышкаш быжыглал шынзылгаларны белеткээнинге кордунген негелделерни бадылаары	2010 чылдың февраль 9-тан орайтатпайн	Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы	62.	Референдумнун түңнелдериниң дугайында ниити саны массалыг информация чепсектеринче чорудары	Референдумнун түңнелдерин үндүрген соонда бир хонук дургузунда	Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы
50.	Быжыглал шынзылгаларны дамчыдары: девискээр комиссияларынче (референдум киржикчилериниң даңзызынын баштайгы экземплярлары-биле болгаш быжыглал шынзылгаларын бээриниң реестринден бадыткаан ушта бижилге-биле кады)	2010 чылдың февраль 24-тен орайтатпайн	Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы	63.	Референдумнун түңнелдерин, а ол ышкаш референдум киржикчилериниң «Ийе» болгаш «Чок», «Бадылаар» болгаш «Удур бадылаар» деп туруштарын езугаар бадылаашкыннарынын санынын дугайында медээлерни албан-езузу-биле парлаары	2010 чылдың май 11-ден орайтатпайн	Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы
51.	Соңгукчуларга бажыглал шынзылгаларын бээр: девискээр комиссияларынча	2010 чылдың февраль 24-тен март 21-де	Девискээр комиссиялары	64.	Бадылаашкын түңнелдериниң дугайында, референдум түңнелдериниң дугайында бүгү комиссияларның протоколдарында кирген медээлерни «Интернет» четкизинге кириери	Референдумнун түңнелдериниң дугайында долу медээлерни албан-езузу-биле парлаанынын (чонга чарлаанынын) хүнүнден эгелээш, үш ай дургузунда	Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы
52.	Бадылаар үениң болгаш чериниң дугайында референдум киржикчилеринге массалыг информация чепсектерин дамчыштыр база өске-даа аргалар-биле дыңнадыры	2010 чылдың март 21-ден орайтатпайн	Девискээр комиссиялары, участок комиссиялары	Дээди, ортумак болгаш эге профессионал өөредилгениң өөредилге албан черлеринде студентилерниң бот-башкарыл структураларының аразына «Аныяктар келир үезин шилип ап турар» деп конкурс дугайында 2010 чылдың февраль 4, № 106/444-5 Кызыл хоорай Аныяк хамаатыларның соңгулдаларга идепкейлиг киржир чаңчылдарын хевирлеп тургузар, аныяк соңгукчуларның билиглериниң болгаш эрге-хоойлу культуразынын деңгелин бедидер, оларның бадылаашкыннарга идепкейин көдүрер сорулга-биле Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза: 1. 2010 чылдың февраль 4-тен 2010 чылдың апрель 9-ка чедир дээди, ортумак болгаш эге профессионал өөредилгениң өөредилге албан черлеринде студентилерниң бот-башкарыл структураларының аразына Тыва Республикага референдум эрттирип турар үеде медээ-тайылбыр ажыл-чорудулганың талазы-биле ажылды эң эки организаастааны дээш конкурсту эрттирер. 2. Тыва Республикага референдум эрттирип турар үеде медээ-тайылбыр ажыл-чорудулганың талазы-биле ажылды эң эки организаастааны дээш конкурс дугайында Дүрүмнү бадылаар (№1 капсырылга) 3. Конкурстуң түңнелдерин үндүрер талазы-биле комиссияның составын бадылаар. Конкурстуң түңнелдерин үндүрер талазы-биле комиссия чылдың апрель 30-ге чедир Тыва публиканың Соңгулда комиссиязы конкурстуң түңнелдериниң талазы-саналын кириер (№ 2 капсырылга). 4. Конкурсту эрттирери-биле, түңнелдерин үндүрери-биле холбаа организаастыг айтырылганы шийт лээрин Тыва Республиканың Соңг комиссиязының даргазынын оралак О.В. Фортунага дагыр. 5. Конкурстуң түңнелин езу тиилекчи деп санатканнарга ша акшаны Тыва Республиканың Соңг комиссиязының доктаалына үндез федералдыг бюджеттин акшазын Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының бухгалтериязы толээр. 6. Бо доктаалды республика «Шын» болгаш «Тувинская прав солуннарына парлаар, а ол ышкаш Т Республиканың Соңгулда комиссиязының Интернет-сайтына кириер Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д.ОНДА Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М. САМБАЛА. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2010 чылдың февраль 4-теги №106/444-5 доктаалына №1 капсырылга Дээди, ортумак болгаш эге профессионал өөредилгениң өөредилге албан черлеринде студентилерниң бот-башкарыл структураларының аразына «Аныяктар келир үезин шилип ап турар» деп конкурс дугайында ДҮРҮМ 1. Ниити чүүлдер 1.1. «Аныяктар келир үезин шилип ап турар» деп конкурсту (моон соңгаар—Конкурс дээр) Тыва Республиканың өөредилге черлериниң студентилерниң бот-башкарыл структураларының аразына аныяк соңгукчуларның эрге-хоойлу культуразын (информация-тайылбыр ажылын, практиктиг ажылды) бедидер талазы-биле ажылды эң эки организаастааны дээш эрттирип турар. Конкурстуң эргежок чугула апарганы Тыва Республиканың референдумун эрттиреринге белеткелдиң үези-биле холбашканы болур. Бо конкурстуң сорулгалары болза: - аныяк соңгукчуларның идепкейин чедип алыр; - оларның соңгуур эргелерин дээш-тиг боттандырыларга байдалдарны тургузары; - соңгулда системазына ниитизи-биле бүзүрелди бедидери; - соңгулдаларга хамаатыларның идепкейлиг киржир чаңчылдыг болурун хевирлээр; - соңгулда кампаниязының бүгү чадаларында ажык болгаш ажык-чар чоруктуң байдалын тургузары; - ТР-ниң Соңгулда комиссиязы бот студент аныяктарның аразына ка ажылдажылганы организаастаары; - өөренип турар аныяктарның эң хоойлу культуразынын деңгелин бедидери. 1.2. Конкурсту 2010 чылдың февраль 4-тен 9-ка чедир үеде чорудар. 1.3. Конкурстуң түңнелин үндүрер биле организаакчылар специалистер конкурс комиссиязын тургузуп турар. 1.4. Конкурсту эрттирериниң организаастыг хандырылганы Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы боттандыра. 2. Конкурсту эрттирериниң негелдери болгаш чүрүмү 2.1. Дээди, ортумак болгаш эге профессионал өөредилгениң өөредилге албан черлеринде тургустунган, студент аныяктарның ортузунда эрге-хоойлу культуразын бедидер болгаш Тыва Р			
53.	Ырак болгаш чедери берге черлерде тургустунган референдумнун чаңгыс азы элээн каш участоктарына референдум киржикчилериниң хуусаадан эрте бадылаашкыннын чорудары	2010 чылдың март 26-дан эртелетпейн	Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының шийтпирип езугаар участок комиссиялары				
54.	Бадылаашкын эртер черден дыка ыракта турар, аргыжар транспорт шуут чок азы тыптыры берге черлерде турар соңгукчулар болуунуң бадылаашкыннын чорудары	2010 чылдың март 26-дан эртелетпейн	Девискээр комиссияларының шийтпирип езугаар участок комиссиялары				
55.	Референдумга бадылаашкын чорудары	2010 чылдың апрель 11-де тус черини-биле 8 шактан 20 шакка чедир	Участок комиссиялары				
56.	Референдум киржикчилериниң бадылаашкыннарын санаары	Бадылаашкын шагы доозулган соонда дораан эгелээр болгаш бадылаашкын түңнелдерин үндүргүжеге чедир чапсар чокка	Участок комиссиялары				
57.	Бадылаашкын түңнелдериниң дугайында участок комиссиязының протоколунга ат салыры	Участок соңгулда комиссиязының түңнел үндүрген хуралын эрттиргениниң соонда	Участок комиссияларының шийтпирип бадылаар эргелиг кежигүннери				
58.	«Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргелериниң кол магадылалдарынын дугайында» Федералдыг хоойлунуң 30 чүүлүнүң 3 пунктузунда айыттынган кижилерге бадылаашкын түңнелдериниң дугайында участок комиссиязының протоколунуң бадыткаан хоолгазын бээр	Протоколга ат салган соонда дораан	Чогуур кижилер билдиришкиннер киригенде участок комиссиялары				
59.	Референдумнун участок комиссияларының ол протоколдарын «Интернет» четкизинге кириери	Россия Федерациязының Топ соңгулда комиссиязының доктаадып тургускан хуусаазында	Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы				

ликаның референдумунга медээ-тайылбыр ажыл-чорудулганы кылып турар дентилерниң бот-башкарылга структураларын (биче ректораттарны, чөвүлдерни, профэвилел организациялар болгаш оске-даа) конкурска киргизинче чалап турар.

2.2. Айыттыгын сорулгаларны чедиң ары-биле конкурска кириген материалдар студентилерниң бот-башкарылга органның дараазында углааншыкынар талазы-биле медээ-тайылбыр ажылың коргүзөр ужурлугу:

1. Соңгулда кампаниязын ооредилгенде таныштырып турары;
2. Медээ-тайылбыр продукциязын түзүп база азып, медээниң коскү хевияжыглар турары (чижээ, степидилер, цукчунуң булуңу);

3. Массалыг информация чепсектерин чыштыр соңгукчуларга медээ чеди-турары (чижээ, студентилерниң хана ишарыгга);

4. Амгы үениң информация технологияларын ажыглап турары (Интернет-тарга кирип турары);

5. Ооредилге черинде студентилерниң хоойлу системазының байдалы; студентилерниң эрге-хоойлу чырышкынының талазы-биле ажыл (соңгулар клубтарының ажылың оргастааны, лекциялар, викториналар, эрик столдар, янзы-бүрү оюннар аш оске-даа);

3.3. Конкурска кирер материалдар дентилерниң бот-башкарылга структураларының Тыва Республиканың референдумга медээ-тайылбыр ажыл-чорудулганың талазы-биле ажылың дугайында шилиттиг дончулалдыг бол ол ажылдың дээптинин дугайында статистиктиг сан-чуратайларлыг аяктарың, ооң иштинде соңгулда токтарыңга бир дугаар соңгуурлар-кээп турары) болур, чурук каасталган материалды, кол-кол түңелдерни аш саналдарны кириер, Тыва Республиканың референдумун углаанышын болгаш иденкейлиг чоруктуң елин коргүзөр ужурлугу.

4. Шилиттиг дончулалга капалга кылдыр аудио-, видео-, фото-риалдарны саазын азы саннарлыг ередикчиге кожары эргежок чугула.

5. Шилиттиг дончулал дараа-ка структуралыг болур: кирилде; Тыва Республиканың референдумга студентилерниң бот-башкарылга ктуразының студентилерниң медээ-тайылбыр ажыл-чорудулганың хем-ериниң даңзызы;

Тыва Республиканың референдумга студентилерниң бот-башкарылга ктураларының медээ-тайылбыр л-чорудулганың талазы-биле хем-ериниң күүс-сезиниң түңелдери; аныяк соңгукчуларның эрге-хоойлу тугазын бедидер талазы-биле дилге черинге медээ-тайылбыр л-чорудулганың моон соңгаар план-

наарының талазы-биле ниити түңелдер болгаш сүмелер.

2.6. Материалды конкурска дээди, ортумак болгаш эге профессионал ооредилгениң чогуур ооредилге албан чериниң эдеринчи чагаазы-биле кады чорудар. Материал Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынче (Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, 18, каб 210, тел. 2-10-21) 2010 чылдың апрель 9-тан орайтавай кириген турар ужурлугу. Айыттыгын ол хуусааның соонда келген материалдарны конкурска кирибес.

2.7. Материалды парлаттыг болгаш электроннуг хевирге кириер.

Парлаага хевир-А4 форматка 20-25 арынның кылдыр парлааш, дептерлеп каан болур.

2.8. Конкурска кириген материалдарны эгитпес болгаш соңгулда комиссиязының ажылың дуржулгазын түңнээринге болгаш непередиринге Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы ажыглап болур.

3. Конкурстүң түңелдерин үндүрери

3.1. 2010 чылдың апрель 30-ге чедир конкурс комиссиязы конкурстүң түңелдерин үндүрер, тышсыр шаңналдарны санын барымдаалап тургаш, ажык бадылаашкы-биле тиилекчилерни токтардыр. Конкурс комиссиязының кежигүн-нериниң хой кезини киришкен болза, ооң хуралын бүрүн эргелиг деп санаар.

Конкурс комиссиязының шийттирип хуралга киришкен ооң кежигүн-нериниң хой кезиниң бадылаашкы-биле хүлээп алыр. Бадылаашкы саны деңгези бээр болза, конкурс комиссиязының даргазының бадылаашкыны шийттир үндүрериниң үндезини болур.

3.2. Бадылаашкы түңелдерин болгаш конкурс комиссиязының шийттирип протоколга кириер, аңаа конкурс комиссиязының даргазы болгаш секретары ат салыр.

3.3. Конкурс комиссиязының шийттиринге үндезилеп, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаалын езугаар шаңнал акшаларны болгаш дипломнарны тышсыр.

3.4. Конкурс түңелдериниң дугайында Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаалын конкурска кирип турган ооредилге черлеринче чорудар.

3.5. Тиилекчилерге дипломнарны Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының конкурс түңелдерин үндүрген соонда болур хуралыңга азы конкурс комиссиязының токтарканы оске чурум езугаар тышсыр.

3.6. Организастыг айтырыгларның чарыгдалдарын Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының соңгукчуларның эрге-хоойлу ктуразын бедидер талазы-биле хемчеглерни боттанды-рарыңга кордунган акша-хорөңгиниң күссели-биле толээр. Конкурс материалдарын белеткээри-биле холбашкан боттарының чарыгдалдарын ооредилге чери бот-тускайлап дуглаар.

Референдум айтырыгларының талазы-биле соңгулда мурнунуң агитациязын чорудары-биле эфир үезин болгаш солун шөлүн бээр хүлээлгелиг, Тыва Республиканың девискээринде тараттынып турар телерадио-дамчыдылганың күрүне организацияларының, а ол ышкаш күрүнениң доктаамал үнер парлаага үндүрүлгелериниң (Роскомхайгааралдың Тыва Республика талазы-биле эргелели берген)

ДАҢЗЫЗЫ

1. «Шып» солун. Тургузукчузу Тыва Республиканың Чазара. Редакцияның адреси: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 100.

2. «Тувинская правда» солун. Тургузукчузу Тыва Республиканың Чазара. Редакцияның адреси: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 100.

3. «Эне сөзү» солун. Тургузукчузу «Эне сөзү» солунунуң редакциязы күрүне албан чери. Редакцияның адреси: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 100.

4. «Тываның аныяктары» солун. Тургузукчузу Тыва Республиканың Куттура болгаш информастыг политика яамызы. Редакцияның адреси: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 100.

5. «Сылдысчыгаш» солун. Тургузукчузу Тыва Республиканың Ооредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамызы. Редакцияның адреси: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 100.

6. «Тыва Республика» солун. Тургузукчулары Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы, Тыва Республиканың Куттура болгаш информастыг политика яамызы. Редакцияның адреси: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 100.

7. «Улуг-Хем» солун. Тургузукчузу Улуг-Хем кожуунуң чагыргазы. 668210, Шагаан-Арыг хоорай, Совет Ты-

ваның 30 чылы кудумчузу.

8. «Хемчиктин сылдызы» солун. Тургузукчулары Барыш-Хемчик, Моңгун-Тайга кожууннарның чагыргалары. Редакцияның адреси: 668040, Барыш-Хемчик кожуун, Кызыл-Мажалык суур, Буян-Бадырмы кудумчузу, 43.

9. «Чаа орук» солун. Тургузукчузу Чоон-Хемчик кожуунуң чагыргазы. Редакцияның адреси: 668110, Чадаана хоорай, Ленин кудумчузу, 50.

10. «Таңды-Уула» солун. Тургузукчулары ТР-ниң Куттура болгаш информация политика яамызы, Таңды кожуунуң чагыргазы. Редакцияның адреси: 668310, Таңды кожуун, Бай-Хаак суур, Оюн Данчай кудумчузу, 45.

11. «Слово плюс» солун. Тургузукчузу ТР-ниң Чазараң чапында Тываның гуманитарлыг шипчилелдер институту. Редакцияның адреси: 667000, Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, 4.

12. «Эртем сөзү» солун. Тургузукчузу ТР-ниң Чазараң чапында Тываның гуманитарлыг шипчилелдер институту. Редакцияның адреси: 667000, Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, 4.

13. «Тыва» телеканал. Тургузукчузу «КТРК «Тыва» КФУБ (БКТК-ның тургускан бүдүрүлгези). Адреси: 667003, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Горная кудумчузу, 31.

14. «Тыва» радио. Тургузукчузу «КТРК «Тыва» КФУБ (БКТК-ның тургускан бүдүрүлгези). Адреси: 667003, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Горная кудумчузу, 31.

Тыва Республиканың референдумунуң талазы-биле агитацияның парлаага материалдарын белеткээр талазы-биле ачы-дуза чедирериниң дугайында Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының дыңнаткан полиграфия организацияларының, хуу сайгарлыкчыларның ДАҢЗЫЗЫ

№	Полиграфия организациязының ады	Адреси, телефоннары	Ортектерин дыңнаттыпшаан, МИЧ-ге парлап хүнү
1.	«Луна-Река» полиграфия бүдүрүлгези	Красноярск хоорай, Маерчак кудумчузу, 8, тулуг 2. Тел (3912) 21-88-22, 21-66-34	2010 ч. 02.02. «Тувинская правда», №11
2.	Кызылдың «Аныяк» ооредилге товунуң типографиязы	Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, 51, «Почта» автобус доктаамы, каб.203, 204, 101, тел. 3-69-73.	2010 ч. 02.04. «Тувинская правда», №12
3.	ТР-ниң «Тываполиграф» КУБ	Кызыл хоорай, Щетишкин-Кравченко кудумчузу, 1. (39422) 3-87-70, 3-64-47.	2010 ч. 02.11. «Тувинская правда», №15
4.	«Полиграфсервис» ААН	Кызыл хоорай, Калипин кудумчузу, 23. тел. (39422) 5-23-09, 8-923-252-36-71	2010 ч. 02.11. «Тувинская правда», №15
5.	«Эскадо»	Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, 35, Амыдырал хандырылга бажыны, 3 кат., офис 315, тел. 8-923-261-04-50.	2010 ч. 02.13. «Тувинская правда», №16

Тыва Республикага референдум эрттирер талазы-биле эгелекчи бөлүктүң референдум фондузунче кирген акша-хорөңгизиниң РФ-тиң Ажаалга банкызының Кызылда №8591 салбырының медээлеринге үндезилээн ниити түңүнүң дугайында МЕДЭЭЛЕР

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы

2010 чылдың февраль 16-дагы байдал-биле

Эгелекчи бөлүктүң агар саны

№40704810165000000011

Тыва Республикага референдум эрттирер талазы-биле эгелекчи бөлүктүң саң-хөө айтырыгларының талазы-биле толээлеткен кижизи Донгак Эдуард

Эдуардович.

Кирген артыкшылы: 5538,40 (беш муң беш чүс үжен сес рубль) 40 коп.

Акша-хорөңги 2010 чылдың февраль 5-тен 2010 чылдың февраль 12-ге чедир үеде кирген.

Рубль-биле

№	Ай-хүнү	Акша-хорөңгиниң кайыш келгени, акша-хорөңгини кымче шипчиткени	Референдум фондузунче кирген акша-хорөңги, шипту	Референдум фондузундан чарыгдат-тынганы, шипту	Артканы
1.	2010 ч. 02.10.	Роман Леонидович Добровольский-хамаатының эки тура-биле салыпкыны	42000		
2.	2010 ч. 02.11	ТР-ниң «Тываполиграф» КУБ		41311,90	
		Шипту	42000	41311,90	6226,50

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д.ОНДАР.

Тыва Республикага референдум эрттирер талазы-биле эгелекчи бөлүктүң референдум фондузунче кирген акша-хорөңгизиниң РФ-тиң Ажаалга банкызының Кызылда №8591 салбырының медээлеринге үндезилээн ниити түңүнүң дугайында МЕДЭЭЛЕР

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы

2010 чылдың февраль 4-теги байдал-биле

Эгелекчи бөлүктүң агар саны

№40704810165000000011

Тыва Республикага референдум эрттирер талазы-биле эгелекчи бөлүктүң саң-хөө айтырыгларының талазы-биле толээлеткен кижизи Донгак Эдуард

Эдуардович.

Кирген артыкшылы: 4838,40 (дорт муң сес чүс үжен сес) рубль 40 коп.

Акша-хорөңги 2010 чылдың январь 29-тан 2010 чылдың февраль 4-ке чедир үеде кирген.

Рубль-биле

Ай-хүнү	Акша-хорөңгиниң кайыш келгени, акша-хорөңгини кымче шипчиткени	Референдум фондузунче кирген акша-хорөңги, шипту	Референдум фондузундан чарыгдат-тынганы, шипту	Артканы
2010 ч. 02.02.	«Тывакредит» банк. Кызыл хоорай. Толевир поручениесиз эгиткени №35 2010.01.26.Кым алганы токтардыр. Алган чер- «Новости Тувы» КХЭ Шипту	700	0	5538,40

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д.ОНДАР.

ИЙИ МОНГУШ, ИЙИ КАРА-САЛ — ТИИЛЕКЧИЛЕР

• Амир Монгуш шүңүлген

Февраль 13-те Шагаа байырлалының эң кол хемчеглеринин бирээзи — байырлалдың тулган чемпиону ат дээш тыва хүреш маргылдаазы «Сүбедей» спорткомплекске болуп эрткен. Бо хүреш чыл санында чаңчыл езугаар дыка хой көрүкчүлөрнү чыгар болгаш оларның соңуургалын хайыңдырар маргылдаа болур.

Чогуум бо түңнел маргылдааның мурнунда хүн ол-ла «Сүбедей» спорткомплекске тыва хүрешке республиканың команда аайы-биле маргылдаазы база болуп эрткен. Адаа ниитизи-биле 8 команда киришкен. Оларның аразында чаңчыл езугаар шыырак командаларны тургузуу хүрештирер Сүт-Холдун, Овүрнүң, Тываның күрүне университетинин, Тыва Республиканың суд приставтарының дээш, өске-даа командалар бар.

Командалар аайы-биле эрткен маргылдаа дыка солун, чидиг байдалга эрткен. Чижээ, чыл санында чаңчыл езугаар дыка шыырак команда тургузуу турар Сүт-Хол командазы бо удаада чүгле үшкү черни ээлээр аргалыг болган. Тываның күрүне университетинде база соолгү чылдарда дыка шыырак хүрежин чоруур студент оолдар бар болгаш оларның чараш хүрештери көрүкчүлөрнүң улуг соңуургалын доктаамал хайыңдырар турар. Бо оолдарның аныяк командазы «Шагаа-2010» байырлалының хүрежинге бири черни төлөткөн-биле ээлээн.

Ийиги черни республиканың суд приставтарының командазы алган. Бо организацинның удуртукчузу А.Д.Сарыглар тыва хүрештиң мөгейикчизи кижик болгаш, спортчу оолдарны дыка деткип чоруур. Ол болу база ол-бо маргылдааларга ийи-чаңгыс хүрежи бээр чаңчылдыг кижик.

Дараазында хүн «Шагаа-2010»-нун тулган чемпионун илереткен маргылдаа дыка солун байдалга эрткен. Улуг спортчу байырлалда тыва хүрештен бир-ле солун, чаа чүвени маанаан ыш-каш, хой санның аарыкчылар спорткомплексин хой эвес олуттарын эрте-ле долдур олурупкан.

Маргылдааның киржикчилери мөгелер аразында база ады-сураа республикада билдигир спортчулар эвээш эвес. Олар колдуу мындыг хүрештерни черле эрттирбес улус. Боттары хүрешпезе-даа, өске эштеринин салыгларын көрүп, олар дээш ыяал-ла аарып келирлер.

Бо маргылдаага киришкен шыырак 64 мөгелер аразында Моолдан бир суму Чааны Лагба Сүрен база турган. Ынчалза-даа хүреш үезинде ол чүгле бири салыгны эрткен, ийиги салыгда Арзылаң мөгелер Андрей Хертекке октаткан.

Солун, чидиг салыгларның соонда, түңнел ужуражылгага Арзылаң мөгелер Амир Монгуш бодунун чээни болур Эрес Кара-Сал-биле ужурашкан. Эрес эрткен чылып Сүт-Аксы суурга



эрткен Наадым байырлалына шүңүлген мөгелерин тыва хүрештиң аарыкчылары эки билер. Ол тиилелгезинин соонда Моолда «Шонхор» хүреш школының доозукчузу бо аныяк мөгелерге Тыва Республиканың Арзылаң мөгези деп атты Начын атты ажыр тывыскан.

Соолгү салыгда Амир Монгуш бодунун чээни октап алыр аргалыг болган. Шак ынчалдыр ол «Шагаа-2010-нун» тулган чемпиону атты чаалап алгаш, улуг соодукчу-биле шаңнаткан. Эрес Кара-Сал үжүрлөшкөн, биче соодукчу шаңналга төлөткөн болган. Үшкү-дөрткү черлерни Сылдыс Монгуш биле Седен-Очур Кара-Сал аразында үлөшкөннөр.

Шагаага тураскааткан бо солун маргылдаага шак ынчалдыр ийи Монгуш, ийи Кара-Сал тиилекчилер санынче кирген. Ооң кадында Сылдыс Монгуш эрткен чылгы Наадымда Аяс Монгушту Сүт-Холге октаан мөгелер болуп турар. Ынчангаш ооң бо хүреште чедишкени анаа-ла таварылга эвес деп чүвени катап бадыткаан. Тыва хүрешти доктаамал көрүп, ол дээш аарып чоруур улус Сылдысты таныыр, ооң чараш, дүрген хүрежин билер апарган.

Тыва хүреш маргылдааларына республиканың удуртукчулары, депутаттар киришкен. Тыва Республиканың Чазаның Даргазының оралакчызы А.П.Дамба-Хуурак тиилекчилерге шаңналдарны тывыскан. Чижээ, Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатаның депутаты О.Х.Ондар баштаан депутаттар боттарының чаңгыс чер-чурттуглары Арзылаң мөгелерге тускай ортектиг шаңналдарны тывыскан.

Өвүрнүң сайгарлыкчылары херэеженнер хүрежинге делегей чемпионатына спортчу чедишкени дээш Лориса Ооржакка 50 муң рубльди тывыскан. Ол-ла кожуундан уксаалыг ажыл-агый директору Айдыс Куулар 30 кыс хураганы Лорисага белекке берген.

Дун-оол ШУЛУУНАЙ.
Ай-кыс МАСПЫК-ООЛДУҢ тырттырган чуруу.

Төрүттүнген хүнүңер-биле!

Мээң башкым Любовь Сергеевна СУВАЦ Чаа-Хол ортумаң школында хой-хой чылдар дургузунда башкылар чоруур. Башкымның февраль 20-де төрүттүнген хүнү таварыштыр каң дег кадыкшылды күзевипаан, дараазында одуруглары тураскааттым:

- Мээң башкым эң-не чараш,
- Мээң башкым эң-не эки.
- Мээң башкым алдын үнүң,
- Мээң башкым чымчак сеткилдиг.
- Кичээңгейни хаара тудар
- Кичээлдери хөглүг, солун
- Уруглары ооредир
- Улуг эртем-билиглерлиг.



Анюта ШАРАВИЙ

Чаа-Хол ортумаң школының
2 «а» класының өөреникчизи

Бистиң хүндүлүг акывыс, даайывыс Сергей Сапдакпаевич ТҮЛҮШ бо чылдың февраль 23-те 50 харлаар. Ол — 3 оолду ынак адазы, 3 уйуктарының хүндүлүг кырган-ачазы. Ол Чаа-Хол кожуунда хой чылдар дургузунда малчыннап чоруур. Ооң юбилейин таварыштыр эгээртипмес аас-кежикти кадыкшылды күзевипаан, дараазында одуруглары бараалгаттывыс.

- Азарганчыг чажыңдан-на улгаткыже
- Ажыл-иптиң чымчыңга дадыккан сен.
- Ада-иен изин истээн, угун салгаан—
- Азыраан мал ээзи болган чаяанның сен.
- Авыралдыг ачавыска, даайывыска
- Аас-кежик, өөрүшкүнү,
- Ам-даа хой чыл чурттазын деп
- Ажы-толү, төрелдери
- Алган-йөрөөп күзедивис!

Хой санның төрелдериндеп.

Тыва Республиканың Бойдус курлавырлар болгаш экология яамызының удуртукчулары чурттакчы чонну хууда айтырыглар талазы-биле хүлээп алыр хүннери болгаш шактары:

№	Кым хүлээп алырыл	Хүлээп алыр хүнү	Шагы
1	Тыва Республиканың бойдус курлавырлары болгаш экология сайыды Сагаан-оол Кызыл-оолович Долгар	Среда	15.00—17.00
2	Тыва Республиканың бойдус курлавырлары болгаш экология сайыдының оралакчызы Григорий Сереп-Доржуевич Ондар	Четверг	15.00—17.00
3	Тыва Республиканың бойдус курлавырлары болгаш экология сайыдының оралакчызы Михаил Гаврилович Бакуров	Четверг	15.00—17.00

Олимпиада-2010

РОССИЯ АМДЫЗЫНДА ЧАҢГЫС МЕДАЛЬДЫГ

Бөгүн Канаданың Ванкуверде Олимпий оюнпарының чеди дугаар хүнү. Россияның медальдар саны-биле байдалы февраль 17-ге чедир көңүс багай болуп арттышаан. Бистиң чуртувус мырысай 19 дугаар черде — чаңгыс хүлөр медальдыг хевээр.

Эң хой олимпийжи медальдар Германияның чыынды командазында: ол ниитизи-биле 9 медальды чаалап алган, үжү — алдын. Медальдар саны-биле ийиги черде АКШ-тың командазы. Ынчалза-даа оларда чүгле 2 алдын медаль бар болгаш, хүндүлүг дөрткү черде турар. Канадада 5 медаль бар, ооң ийизи база алдын. Амгы

Олимпий оюнпарының ээзи бо чурттуң чыынды командазы, ынчангаш бешки черде.

Канадтарга бодаарга, Мурнуу Кореяның командазы ниитизи-биле 4 медальдыг-даа болза, оларның үжү алдын, бирээзи мөңгүн медальдар. Ынчангаш бо чурт олимпийжи таблицада бо хүннерде бүзүреддиг ийиги черде турары ол. База бир бичии күрүне — Швейцария Мурнуу Корея ышкан 4 медальдыг, ооң үжү алдын, бирээзи хүлөр. Ооң уржуундан бо чурттуң командазы ниити үшкү черни ээлеп турар.

Бо хүнге чедир олимпийжи алдын

медальдарны Татьяна Хюфнер (Германия, шанака чунгулаар спорт), Ли Санг-Хва (Мурнуу Корея, конькиге маңнаары), Ли Юн Су (Мурнуу Корея, конькиге маңнаары, 1,5 км.), Риккер Мэл (Канада, сноуборд-кросс) дээш, өскелер-даа чаалап алган.

Мурнунда эртип турган хүннериниң түңнелдери-биле алырга, Россияның командазы, шынап-ла, ындыг-ла кончуг эки түңнелдер көргүспейн турар. Чижээ, мурнунда чылдарда чаңчыл езугаар хой медальдар эккеп турган хаакчылар Олимпиадага киржилгезин медальдар чок эгелээн. Оон аңгыда фигурлуг чунгулаашкында эжеп чунгулаашкының төлээлери, ылангыя Александр Смирнов биле Юко Кавагути база чаңгыс-даа медаль ап шыдаваан.

Дүүн Ванкуверге элээн каш солун маргылдаалар эрткен. Оларның бирээзи

херэежен улус аразында шанака чунгулаар спорт болган. Россияның командазы Европа чемпиону Татьяна Ивановага улуг идеген турган. Ооң чүвү биле төнери бо чүүлү бижип турар үе билдинмес артып турган.

Шайбалыг хоккейге Россияның чыынды командазы бодунун бири оюнунда Латвияның командазы-биле ужурашкан. 2006 чылдың Олимпий оюнпарында Россияның чыынды командазы база-ла Латвияның командазы биле ужурашкан. Ынчан бистиң оолдатыштары 9:2 саңга чийги-биле уң алган.

Россияның бир манап турар оюну фигурлуг чунгулаашкына Евгений Плющенкоң киржилгези болур. Адызында ол удурланыкчыларын мурнунда турар деп, медээлер дыңдалып келген Спорт килдиз



ШЫН

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазыа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 2-01-35, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru
КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдиз — 2-18-10, культура, өөрелдиге — 2-03-88, очулга — 2-03-87, көдээ ажыл-агый, чагаа — 2-17-09, үлөтүр — 2-40-77.
Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.
Тираж 9110. Чагыг 18. Номерни парламгаже дужаганы: график езугаар 21.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 Б.ОАО Банк «Тувакредит», Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729. Россия Федерациязының Парлаалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектеринин талазы-биле яамызының Ортааң Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 2004 чылдың май 14-те эде бүрүткээн.
Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730. ТР-нин «Тываполиграф» Күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезинге парлаан. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).
Солунда парламга материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннары харыылаар.